

ПРОФЕСІЙНА АДАПТАЦІЯ ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

У статті розглянуто процес професійної адаптації як психолого-педагогічну проблему; на основі узагальнення поглядів сучасних дослідників розкрито її сутність, структуру та етапи входження працівників до виробничої сфери.

Ключові слова: адаптація, професійна адаптація, етапи, психолого-педагогічне забезпечення.

В статье рассмотрен процесс профессиональной адаптации как психолого-педагогическая проблема; на основе анализа взглядов современных ученых раскрыто ее суть, структуру, этапы вхождения работников в производственную сферу.

Ключевые слова: адаптация, профессиональная адаптация, этапы, психолого-педагогическое обеспечение.

The article describes the process of professional adaptation as a psychological and pedagogical problem. The heart of the problem, its structure and stages of teachers' entering the working environment are revealed on basis of generalized views of modern educationalists.

Key words: adaptation, professional adaptation, stage, psychological and pedagogical guarantee.

Постановка проблеми. В умовах ринкової економіки усе більшого значення набуває конкурентоспроможність фахівця, його здатність до виконання широкого кола різноманітних професійних завдань, швидкого реагування на зміни умов професійної діяльності, можливість застосування

нового нестандартного, творчого підходу до виконання професійних завдань. Багато в чому такі можливості фахівця визначаються характером і ступенем професійної адаптації фахівця, що й актуалізує сьогодні потребу в науковому вивченні і впровадженні нових педагогічних підходів, спрямованих на сприяння входженню нового співробітника до професійного середовища.

У сучасній педагогічній науці все зрозумілішим стає те, що недостатнім є лише озброєння майбутнього фахівця професійними знаннями та вміннями на етапі його підготовки у вищому закладі освіти. Необхідно, посилюючи наступність між освітнім та професійним середовищами, розробляти нові педагогічні підходи до розв'язання професійних проблем, пов'язаних із входженням молодого спеціаліста до виробничої сфери.

Аналіз актуальних досліджень. У науковій літературі психолого-педагогічний аспект адаптації особистості усе частіше стає предметом уваги вчених (С. Артемов, В. Бутенко, В. Євдокимов, О. Мороз, І. Прокопенко, В. Синявський, А. Троцько та інші), які підкреслюють її значення під час входження людини до професійної сфери та необхідність розробки нових педагогічних підходів до розв'язання проблеми професійної адаптації працівників різних галузей. Поняття «адаптація» повніше розкрито у психологічному аспекті (Ф.Василюк, О.Леонт'єв, А.Маклаков, А.Налчаджян, А.Петровський та інші), де розуміється як пристосування особистості до існування в суспільстві, відповідно до вимог цього суспільства, з власними потребами, мотивами й інтересами.

Мета статті. Зважаючи на актуальність згаданої проблеми, метою статті є педагогічно обґрунтоване узагальнення поглядів сучасних дослідників на сутність та структуру професійної адаптації працівників, етапи й результати здійснення даного процесу.

Виклад основного матеріалу. У контексті проблематики педагогічних наук учені В. Дугинець, Л.Закутьська, О.Плотнікова, Р.Пономар'єв, С.Селіверстов та інші, досліджуючи проблему професійної адаптації у зв'язку з віковими особливостями індивідууму, розглядають поняття

«адаптація» як процес активної взаємодії особистості з навколишнім середовищем, де відбувається не тільки пристосування до успішного функціонування в певному середовищі, а й активне засвоєння предметного простору, узгодження цілей та ціннісних орієнтацій, зумовлює внутрішні особистісні зміни як пристосування особистості до нової системи навчання, її змісту, методів та форм.

У цілому ж для нас важливим є те, що процес адаптації визначається в науці як входження особистості в нове для неї предметне і соціальне середовище, становлення її як активно функціонуючої частини, об'єкта і суб'єкта стосунків цього середовища.

Подальші міждисциплінарні розробки поняття «адаптація» дозволили виокремити цілу низку супутніх понять, що розуміються вченими (С.Гапонова, А.Налчаджян, Л.Собчик та інші) як види адаптації: психологічна, педагогічна, соціальна, професійна та ін. Часто дослідники розглядають адаптацію як поєднання кількох типів адаптації (соціально-культурна адаптація, соціально-психологічна тощо), оскільки адаптаційний процес важко поділити на окремі ізольовані одна від одної структурні частини – вони всі взаємопов'язані, взаємозумовлені.

Тема адаптації фахівців до професійної діяльності стала предметом широкого вивчення. Так, ученими (А.Асмолов, Л.Виготський, В.Загвязинський, А.Петровський та інші) розглядаються філософські та психологічні аспекти адаптації спеціалістів у різних професійних сферах; питання адаптації до професійної діяльності й основи професійної компетентності працівників різних сфер діяльності (Е.Зеєр, Т.Калугіна, О.Климова, Н.Кузьміна, О.Ткаченко, А.Макарова та інші), проблеми професіоналізму, професійного менталітету, професійної гідності, формування професійних кадрів (В.Князєв, В.Малиновський, Ю.Молчанова, Г.Щокін та інші) тощо.

Досліджуючи концептуальні засади особливостей професійної адаптації вчені С.Вершловський, Е.Зеєр, Т.Кухарчук, І.Облес, М.Фіцула та

інші визначають професійну адаптацію як складний процес взаємодії особистості з конкретним середовищем професійної діяльності, що забезпечує входження особистості до професійного середовища, під час якого формуються професійні знання, вміння, якості особистості, необхідні для її подальшого професійного розвитку.

Проблема адаптації молодих спеціалістів до професійної діяльності, підкреслює С.Барвік, є однією з найважливіших соціально-психолого-педагогічних проблем сучасного суспільства. Така адаптація розуміється ним як механізм «активного включення» в систему діяльності, оскільки входження до колективу є складним, динамічним процесом, на який впливає багато факторів (соціально-економічних, політичних та ін.) [1, с. 14].

Дослідники О.Самохвалов, В.Фетисов та інші розглядають професійну адаптацію як багаторівневий процес, що починається з моменту початку людиною трудової діяльності і може продовжуватися навіть упродовж усього її життя. Загальна тривалість періоду професійної адаптації залежить як від особливостей конкретної професії, так і від індивідуальних здібностей кожної людини, її схильностей та інтересів. Нормальний термін для різних категорій працівників учені визначають від одного до трьох років.

Крім того, вчені звертають увагу на стадійний характер професійної адаптації, визначаючи різні етапи та періоди цього процесу, які проходить працівник будь-якої галузі. Зокрема, В.Замковий визначає навчальний, критичний, стабілізаційний періоди адаптації особистості до професійної діяльності. Д. Супер три стадії процесу професійної адаптації виокремлює як визначення, підтримка і зниження. Д. Міллер й В. Форм пропонують такі стадії професійної адаптації: пробний період, стабільний період і період відходу від справ.

Попри на різноманітність визначення етапності адаптаційних процесів, учені Е.Зеєр, О.Музальов та інші підкреслюють, що професійна адаптація особистості на кожному наступному етапі охоплює як основу адаптаційні здібності й уміння, отримані на попередньому етапі, а кожен

наступний етап є розвитком попереднього з якісно новими утвореннями.

Підкреслимо, що деякі вчені (Н.Полякова, І.Мірошніченко) початок процесу професійної адаптації пов'язують безпосередньо з початком роботи, інші (Н.Калугіна, В.Симоненко) вважають, що цей процес розпочинається ще з навчання у школі та навіть із дитинства.

Дослідники зазначають, що професійна адаптація має складну структуру. Так, О.Самохвалов виокремлює такі чинники професійної адаптації: службово-функціональну (адаптація до змісту діяльності), соціально-психологічну (адаптація, пов'язана і з ставленням до колективу) та психофізіологічну (адаптація до специфічних умов діяльності) [2, с.8]. В.Васильєв визначає у структурі адаптації особистості до професійної діяльності професійний, соціально-психологічний, суспільно-організаційний, культурно-побутовий і психофізичний чинники професійної адаптації [3, с. 218].

Усі перелічені структурні чинники професійної адаптації тісно взаємопов'язані в єдиному процесі і в той же час мають відносну автономність за змістом, методами і часом перебігу подій. Так, знання, уміння, навички, необхідні для подальшої діяльності, певною мірою формуються на попередніх етапах життєдіяльності людини, так само, як і культурно-побутова адаптація починається з певної бази, яка сформувалася на попередньому етапі. Чим більше ця база відповідає умовам та вимогам певного етапу життя, тим менша адаптаційна напруга і швидший процес адаптації. Саме ця база, за визначенням В.Васильєва, є головним компонентом адаптаційного потенціалу індивіда, його здібностей та готовності швидко і без напруження освоїти й ефективно виконувати нові соціальні ролі, у тому числі й у професійному середовищі. Психофізіологічна та соціально-психологічна адаптація відбуваються вже за безпосереднього включення людини до реальної повноцінної діяльності та міжособистих взаємодій у певному колективі [3, с. 218].

Як бачимо, у процесі професійного розвитку людини процес адаптації

посідає одне з найважливіших місць подальшого професійного становлення особистості, це неминучий етап становлення фахівця при переході від одного виду діяльності – навчального, до іншого – трудового, у процесі якого відбувається перехід від кількісних (поглиблення знань, оволодіння засобами та прийомами реагування, зростання впевненості в своїх можливостях, формування позитивного ставлення до нових завдань і умов діяльності) до якісних змін особистості, що дозволяє людині ефективно реалізувати нові види діяльності [4, с.87].

Учені розрізняють адаптацію як процес і адаптованість – як результат, підсумок процесу адаптації. Підсумком процесу професійної адаптації виступає зміна або стійке закріплення усвідомленого відповідального позитивного ставлення до професії. Якщо на початку адаптації модель стосунків значною мірою визначається знаннями, уміннями, навичками, отриманими раніше, насичується професійними цінностями, то після адаптаційного періоду модель стосунків починає відображати реальне ставлення людини до професії. Тому адаптації до професійної діяльності, підкреслює О.Цибулько, слід приділяти належну увагу, вона повинна відбуватися як керований процес, побудований на науковій основі [5, с.8].

Адаптованість людини до професійної діяльності виявляється в її реальній поведінці, у конкретних показниках трудової діяльності: ефективності праці, засвоєнні соціальної інформації та її практичної реалізації, у зростанні всіх видів активності, задоволеності різними сторонами трудової діяльності. Отже, професійна адаптованість – це результат особистісних змін у процесі узгодження професійних намірів, якостей особистості та вимог до конкретної професійної діяльності щодо адекватного реагування на особисті зміни, зміни професійної діяльності та професійного середовища під впливом факторів, які виникають [6, с.133].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Загалом, узагальнення поглядів учених на сутність професійної адаптації дає підстави стверджувати, що ця дефініція трактується в педагогічній науці в різних

сенсах, а саме як складний процес переходу від кількісних змін (поглиблення знань, оволодіння засобами та прийомами реагування, зростання впевненості у своїх можливостях, формування позитивного ставлення до нових завдань і умов діяльності) до якісних змін особистості, що дозволяє людині ефективно реалізувати нові види діяльності. Професійна адаптація - це також процес взаємодії особистості та соціального середовища з метою досягнення таких стосунків між ними, котрі забезпечують ефективність професійної діяльності; процес повного освоєння професії, пристосування спеціаліста до професійного середовища, до вимог, цінностей, норм професійної діяльності, формування професійно значущих якостей особистості. Даний процес має етапний характер і передбачає досягнення певного рівня професійної адаптованості особистості.

Підкреслимо, що процес професійної адаптації є педагогічно керованим і має здійснюватися шляхом збагачення професійного середовища певними педагогічними адаптаційними засобами, що мотивують фахівця до самозростання, самовдосконалення, самоосвіти.

Подальшими напрямками наукових досліджень є педагогічні розробки змісту та засобів професійної підготовки працівників різних виробничих сфер.

Література:

1. Барвік С.Г. Педагогічні умови адаптації викладача-початківця до професійно-педагогічної діяльності у вищому навчальному закладі / С.Г.Барвік // Молодь і ринок. – 2009. – № 12. – С.12-18.

2. Самохвалов О.Б. Психологічні чинники професійної адаптації інспекторів прикордонної служби : автореф. дис. ... канд. псих. наук : 19.00.09 «Психологія діяльності в особливих умовах» / О.Б. Самохвалов. – 21 с.

3. Васильєв В.В. Соціальна адаптація особистості до професійної діяльності / В.В. Васильєв // Вісник Дніпропетровського університету. – 2006. – Вип. 14. – С. 215-221.

4. Кудрявцев Т.В. Влияние характерологических особенностей личности на динамику профессионального самоопределения / Т.В. Кудрявцев, А.В. Сухарев // Вопросы психологии. – 1985. – № 1. – С.86-93.

5. Цибулько В.О. Формування адаптаційної готовності цивільних викладачів до педагогічної діяльності у вищому військовому навчальному закладі : автореф. ... канд. пед. наук : спец.13.00.01 «Теорія і методика професійної освіти» / В.О. Цибулько. – Хмельницький, 2007. – 25 с.

6. Музальов О. Теоретико-методичні засади професійної адаптації особистості у навчально-виховному процесі / О. Музальов // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2007. – № 6. – С. 130-139.